

O diverzitě

Vracíme se do Krkonoš z jižních Čech, z konference o biodiverzitě a obhospodařování luk. Nějakou dobu mlčíme. Pak si Tomáš povzdechne a vypadne z něj: „O diverzitě se teď mluví všude a začíná z toho být klišé. Mělo by se lidem říkat, co si pod ní vlastně můžou představit, k čemu je dobrá.“ „No, že je to pestrost, ne?“ naváže Klára. „Ale k čemu je lidem dobrá?“ doráží dál Tomáš, „třeba jak je užitečná pro hospodáře, nebo že druhově bohaté lesy jsou na tom líp, než ty děsný monokultury.“ „Akorát že to je vždycky jen pár případů, kdy to takhle funguje,“ namítám. „Druhově bohatší systémy rozhodně nejsou stabilnější úplně vždycky.“ „Ale to je jedno,“ Tomáš na to, „my bysme měli ukazovat ty případy, kdy to takhle funguje. A taky, že med je určitě lepší z druhově bohaté louky.“ „Hmm, to je pravda, ale stejně nevím,“ vrčím, „když pak jsou tady třeba vzácné druhy, který chráníme, třeba ten náš zvonek, a moc si nedovedu představit, jak budeš lidem vysvětlovat, k čemu je jim dobrý.“ „No je hezký, ne?“ přilétne od Kláry. A já se chytím: „No to je ono, já si taky myslím, že nakonec by měly vždycky hrát prim etický a estetický důvody. Každý druh má za sebou dlouhou historii, spoustu událostí, a my ho pak jen tak zničíme? A hodně lidí má prostě rádo kolem sebe pestrý a hezký prostředí.“ „Jenže hodně lidí ti na tohle stejně nebude slyšet.“ Tomáš je zkrátka na koni. A já si vzpomenu na kamaráda účetního. „No, to je pravda, jeden můj kamarád, účetní, by se na tenhle argument spíš usmál. Ale on by se usmál i na ty tvoje. Jemu s tou jeho logikou prostě nevysvětlíš, proč se starat o breberky na nějaký louce, aby nevyhynuly. To je prostě stejný jako vysvětlit zas někomu jinému, k čemu je třeba poezie.“ Co k tomu ještě říci? Hovor pomalu odumírá, až odumře zcela. Mlčím a přemýšlím o nesmrtelnosti chrousta. V Kolíně přistoupí Jirka a poznenáhlu znovu rozproudí zábavu: „Tady na břehu Cidliny dřív nebyla silnice a můj táta sem chodil na ryby. Jednou si tak sedí a dívá se na řeku a najednou se pod ním zavrtěla země. A když tam hrábl rukou, tak se mu do prstu zakousl krtek!“ „Počkej, to není možný, takováhle náhoda,“ smějeme se jeden přes druhého. „No a on jak se lek, tak toho krtek hodil do řeky. A pak si hned říkal, že ho tam neměl házet. Ale najednou vidí, jak si to krtek kraluje na druhý břeh a zažele tam do nějaký díry.“ Klára si rýpne: „Akorát že tuhle historku už jsi mi asi dvakrát vyprávěl.“ „Kdy, prosím tě, vždyť jsme tudy ještě nejeli.“ „Ale jeli...“ Klára popichuje, Jirka odráží, smích poletuje a hovor přeskakuje z tématu na téma, dokud nedorazíme do Krkonoš. A později, už o samotě, mi teprve létá hlavou, co pro mě osobně vlastně znamená pestrost. Snad údiv nad něčím, co vzniká z ničeho, mýdlová bublina, louka v Jestřabí, lidské hovory? A nebo radost z odkrývání příběhů okolo nás? Příběhů, které vypráví znalcům třeba zvonek český, jedinečný druh krkonošských luk, i historek, které si navzájem povídáme s přáteli. Vysvětlete to ale mému kamarádu účetnímu.

Stanislav Březina

V Krkonošském muzeu ve Vrchlabí probíhá výstava o loukách, jejíž součástí bude i soutěž o nejhezčí louku. V tomto čísle KRKONOŠ – Jizerských hor vychází navíc brožura o význačných lučních enklávách. V Krkonoších se zkrátka poslední dobou o lučních porostech hodně mluví a píše. Čím to je? Změnily se louky? Nebo jsme se změnilí my? Ani jedno, ani druhé. Jen se pozvolna mění pohled ochranářů na způsob, jak chránit zdejší přírodu, a louky jsou nejnápadnějším objektem těchto změn. Zásadním zlomem byl rok 2005, kdy se území Krkonošského národního parku včetně ochranného pásma stalo Evropsky významnou lokalitou soustavy Natura 2000 zřízenou k zachování přírodních hodnot evropského významu. Od té doby se totiž stále více ukazuje, že začlenění Krkonoš do soustavy území Natura 2000 neznamená jen další nálepku ke znaku národního parku, ale že jde o akt, který výrazně zamával s dosavadními principy ochrany přírody v Krkonoších a snad nejvíce právě s přístupem k ochraně zdejších luk.

KRKONOŠSKÉ LOUKY

Osudové setkání s Naturou 2000

Jestřábník oranžový a pětiprstka žežulník jsou věrnými obyvateli krkonošských luk. Dle pojetí soustavy Natura 2000 sdružujeme všechny typy mezofilních (středně úživných) krkonošských luk do tří základních typů stanovišť. Na obrázku jsou nejvýše položené *druhově bohaté smilkové louky na silikátových podložích v horských oblastech*, jedna z nejcennějších hodnot, kterou Natura 2000 v Krkonoších zná. Právě k tomuto stanovišti řadíme i výjimečně cenné *smilkové trávníky horského stupně Krkonoš* zmíněné v textu. Vidět je můžete třeba v okolí boudy Jana nad Velkou Úpou

SYMBOL OCHRANY EKOSYSTÉMŮ

Byla to právě Natura 2000, která jasně ukázala, co přírodovědci tušili již dávno, ale co se dříve nedařilo plně promítat do praktických ochrannářských činů – totiž že všechny *tradičně obhospodařované krkonošské louky*, se všemi svými rostlinami a živočichy, jsou přírodní hodnotou evropského významu, srovnatelnou i se stokrát oceňovanou arkticko-alpínskou krkonošskou tundrou. To stojí za zapakování:

předmětem ochrany soustavy Natura 2000 se staly louky jako stanoviště pro všechny luční rostliny a živočichy. Jedná se totiž o vskutku revoluční novinku oproti dřívější druhově zaměřené ochraně přírody! Není tomu ještě tak dávno, kdy jednou z mála možností zachování lučních porostů ve třetí zóně národního parku nebo v jeho ochranném pásmu byla v případě zamýšlené zástavby přítomnost zákonem chráněného druhu.

Louky však přece nejsou jen více či méně úspěšné vějíčky pro zvláště chráněné druhy! Louky (neplést s produkčními „poli“ na pamětišky a širokolisté trávy) jsou především domovem obrovského množství rostlinných i živočišných druhů. Nalezneme na nich přes čtyři sta druhů rostlin – téměř třetinu z celkového počtu druhů původní krkonošské flóry – a mnohonásobně vyšší počet živočichů. Například při inventarizačním průzkumu na jedi-

Tesařík červenoštítný
(*Dinoptera collaris*)

Hbitěnka polokřídla (*Phasia hemiptera*).
Na luční společenstva je vázáno i velké množství bezobratlých živočichů, z nichž nejnápadnější a laikům nejbližší je hmyz

Soumračník rezavý
(*Ochlodes sylvanus*)

né luční lokalitě, Sluneční stráni, bylo nalezeno 167 druhů brouků. Kolik jiných druhů hmyzu, hádátek či kroužkovic zde ještě žije? Tisíce? Kdo ví. Někteří luční obyvatelé jsou vzácní a chránění, jako třeba zvonek český – rostlina, která vznikla v Krkonoších před několika tisíci lety a za posledních několik stovek let doputovala z hran krkonošských karů na některé krkonošské louky, ale dál již ne. Jiné organismy jsou zase velice zajímavé pro současnou vědu. Kdo z nás například tuší, že poblíž Velké Úpy existuje stále ještě nedostatečně probádaná „evoluční továrna“ na jestřábníky, žluté, oranžové a červené kytičky, které se zde rozmnožují způsobem zamotávajícím hlavu i těm nejbystřejším badatelům? Specifickou historií svého vzniku a způsobu své cesty na krkonošské louky však mají všechny rostliny a živočichové. A také právo na existenci.

Krkonošské louky nejsou však jen domovem, jsou i náměstím, místem setkávání. Na jediné smilkové krkonošské louce potkáte společně alpské druhy, např. zvonek český, violku sudetskou či mochnu zlatou, rostliny horských luk zastoupené škardou měkkou nebo kakostem lesním, obyvatelé živinově chudých půd rozrazil lékařský nebo ostřici kulkonosnou a obecně rozšířené luční kvítí jako řebříček obecný nebo zvonek okrouhlostý. Tvoří zde společenství, kterému vegetační ekologové říkají *smilkové trávníky horského stupně Krkonoš*, protože se nikde jinde na světě nevyskytuje. Ne tedy jen vzácnými druhy, ale i vzácnými druhovými společenstvími jsou krkonošské louky cenné! Podle Františka Krahulce a jeho spolupracovníků z Botanického ústavu České akademie věd lze v Krkonoších celkově vyčlenit neuvěřitelných dvacet sedm asociací lučních společenstev přizpůsobených svou skladbou místním půdním a vodním podmínkám, přísunu živin, nadmořské výšce a samozřejmě způsobu obhospodařování.

Není proto divu, že stále větší úsilí ochránařů směřuje k uchování této obrovské pestrosti lučních druhů i jejich společenstev. A právě Natura 2000 se svým ekosystémově zaměřeným přístupem k tomu dodává potřebné zákonné nástroje. Již výše jsme psali, že téměř všechny louky v Evropsky významné lokalitě Krkonoše se staly předměty ochrany soustavy Natura 2000 a každý domek nebo i větší výkop musí být od té doby posuzován z hlediska jeho dopadů na luční porosty. Kritériem zde není jen přítomnost vzácných druhů, ale i celková druhová rozmanitost porostu nebo jeho druhová skladba.

Kamila Antošová

Rdesno hadí kořen a zvonečník klasnatý (vlevo) nalezneme často společně na *horských trojštětových loukách*, druhém ze tří lučních stanovišť soustavy Natura 2000 v Krkonoších. Krásně barevné kombinace zdobí ještě dnes největší část krkonošských svahů se zvláště zachovalými porosty třeba v okolí Poníklé a Jestřábí. A nebo Strážného, odkud je i velký snímek na str. 4–5 (foto Jiří Dvořák)

SYMBOL OCHRANY PŘÍRODNÍCH HODNOT HOJNÝCH U NÁS, VZÁCNÝCH V EVROPE

Všechn ten ochranařský „humbuk“ se zde neděje *navzdory* tomu, že tradičně obhospodařovaných luk je v Krkonoších jak naseto, ale právě proto. Paradox jen zdánlivý, který poukazuje na další novinku, kterou Natura 2000 přinesla české přírodě – umístění ochrany každého evropsky významného přírodního fenoménu do míst, kde to má největší smysl, tedy tam, kde se nachází stále ještě v uspokojivém pomtu, rozloze, vitalitě či kvalitě.

Donedávna byla ochrana přírody v Evropě čistě národní záležitostí. Nejvíce úsilí a peněz se věnovalo ochraně živočišných a rostlinných druhů, kterých je na území toho kterého státu nejméně a které jsou tam nejvíce ohroženy vyhynutím. Tato praxe má jistě logiku, ale i nevýhody. Tak například na území České republiky

je mnoho druhů rostlin ohroženo zkrátka proto, že jsou zde na okraji svého areálu a nemají tu optimální podmínky pro svůj růst. Na území jiných evropských států se jim daří zatím dobře a mohou tam být i běžné. V řeči čísel je situace ještě jasnější – podle nedávného průzkumu kolektivu Zuzany Münzbergové z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy je 85 % rostlinných druhů kriticky ohrožených v České republice běžných v některém jiném evropském státě! Podobná bude jistě i situace v případě rostlinných společenstev. Péče o takto lokálně ohrožené přírodní hodnoty nám přitom může brát síly a finance pro péči o přírodní hodnoty, které jsou zase běžné u nás, ale výjimečné jinde.

A zde se dostáváme zpět k Natuře 2000. Právě ona totiž umožnila vytipování přírodních hodnot, které jsou na území každého státu výjimečné z evropského pohledu, ➤

Stanislav Březina

Svízel povázka doprovází v Krkonoších *extenzivní sečené louky nížin a podhůří*, poslední rozsáhlé luční stanoviště soustavy Natura 2000. Nalezneme je v nejnižších krkonošských polohách a stejně jako v případě horských luk se můžete nejhezčími porosty pokochat v údolích přítoků řeky Jizery

a zkoordinovat jejich efektivní ochranu v územích, kde jsou ještě hojně. Zde pak může při jejich ochraně docházet k politováníhodným nedorozuměním mezi ochranáři a investory zvyklými na ochranu toho, čeho je málo. A to rozhodně nejsou třeba tradičně obhospodařované louky, v Krkonoších dosud hojně, a právě proto v celé své zdejší rozloze Naturou 2000 chráněné.

Proč v celé své rozloze? Uvědomme si za prvé, co se s loukami v poslední době v Evropě děje. Celkově se jejich výskyt snížil od roku 1850 o 90 %, z toho jen v letech 1990–2003 o 12,8 %. Například ve střední Anglii 80 % lučních společenstev ustoupilo zemědělské půdě, celková plocha suchých luk ve Švýcarsku poklesla od roku 1945 o 90 %, ve Švédsku se vyskytují luční porosty pouze sporadicky a maloplošně. Rapidně se zvýšila i fragmentace a izolovanost lučních porostů – v severní Anglii se louky téměř výhradně vyskytují v ostrůvcích menších než dva hektary. A konečně se snížila i jejich druhová rozmanitost – ve švýcarských Alpách poklesla diverzita jejich porostů od roku 1950 o 40 %. (Porovnání citovaných výsledků evropských výzkumů posledních patnácti let letos publikoval botanik Pavel Sova.)

Uvědomme si za druhé, že všechny výše uvedené negativní zprávy z Evropy spolu nevyhnutelně souvisejí. Snížení celkové plochy luk zákonitě vyvolává jejich fragmentaci a izolaci, a ta se zas negativně podepisuje na jejich druhové pestrosti. To není jen malování čerta na zeď kýmisi z Bruselu – výše zmíněný vztah ověřila ve své velice zajímavé diplomové práci Simona Hálová i přímo na krkonošských loukách. Zjistila, že počet lučních druhů v lučním porostu stoupá přímo úměrně ke zvětšující se rozloze luční enklávy. Proč tomu tak je? To už bychom se dostali mimo rámec populárně-naučného textu. Pro dnešek stačí, zapamatujeme-li si, že nejen zvířata, ale i rostliny potřebují ke svému dlouhodobému přežívání dostatečný prostor. Proto je také tak důležité, aby se plo-

cha luk v Krkonoších nezúžila na několik enkláv, ale aby louky stále tvořily velkoplošnou a vzájemně provázanou síť pestrých porostů. A proto je namístě vážít si krkonošských luk právě proto, že jich tu máme zatím ještě dostatek.

SYMBOL OCHRANY PŘÍRODY V BLÍZKOSTI LIDSKÝCH OBYDLÍ

A dostáváme se k poslední velké změně související se značkou Natura 2000, k přiblížení ochrany přírody od nepřístupných a často bezzásahových území v centrálních zónách národních parků do blízkosti lidí. Jsme zvyklí, že nejcennější přírodní hodnota znamená skomírající rostlinku skrytou před pohledy běžného smrtelníka v nepřístupných roklích nebo na nedostupných vrcholcích hor. Alfou a omegou ochrany se značkou Natura 2000 je ale zachování pestré přírody v místech, kde se žije a hospodaří a kde také může zachovalá příroda na obyvatele i návštěvníky bezprostředně působit.

Právě krkonošské louky jsou toho nejlepším příkladem. Těžko si představíme biotop více spjatý s lidskou činností. Spousta ohrožených druhů lučních rostlin i živočichů mělo dříve v tradiční, mozaikovitě obhospodařované krajině vhodné podmínky k existenci i bez zvláštní ochrany, a to ne navzdory lidským zásahům, ale právě díky nim. Stálým a místním podmínkám uzpůsobený tradiční způsob hospodaření přispíval od doby svého zavedení v 16. století nejen k udržení květnatých krkonošských luk, ale i k jejich obrovskému rozrůznění do široké palety lokálních typů zmíněných výše. Krkonoše si dnes bez luk dovedeme jen stěží představit, luční enklávy jako Dvoračky, Brádrerovy Boudy nebo Výsluní jsou pro Krkonoše stejnými pojmy jako Hradčany pro Prahu. Utvářejí místní krajinu stejně, jako tradiční zemědělská zástavba určila specifický ráz krkonošských obcí.

Zkrátka krkonošské louky nejsou přírodou „schovanou“ a „přísně strážnou“, ale kouskem přírody, který je všem na očích. Spojuje-

me s nimi hodnoty jako barevnou krásu lučních květů, malebné výhledy, noční volání chřástala, vzpomínky na způsob života našich předků... Jsou snad méně cenné, protože jsou nesnadno uchopitelné řečí čísel, protože je může zažít každý? Samozřejmě že ne.

Přiblížení přírody k lidem má však i své neblahé důsledky. Uvažujte s námi. Natura 2000 chrání louky. Více než 95 % krkonošských luk se nachází ve III. zóně národního parku a v jeho ochranném pásmu. Všechny velké krkonošské obce jsou rozesety ve III. zóně národního parku a v jeho ochranném pásmu. Netřeba snad ani dodávat, že častým výsledkem této rovnice bývají problémy. A jiskření mezi Správou KRMAP zodpovědnou za zachování rozlohy a kvality luk a místní samosprávou s jejími požadavky na územní rozvoj (rozumějte novou zástavbu). Požadavky obcí jsou do jisté míry oprávněné. Pokud mají Krkonoše žít, nemohou se stát velkoplošným skanzenem. Správa KRMAP proto doufá, že alternativním řešením nastíněného problému může být jistá forma kompromisu. Učinila již i vstřícné kroky. Větším krkonošským obcím nabídla k rozvoji luční porosty v částech intravilánů (zastavěném území), a navíc nezamítá automaticky výstavbu jakéhokoliv objektu v lučních porostech. Bere v potaz kvalitu porostů a zejména celkovou plochu luk, které byly v okolí záměru již zastavěny. Klíčová je však změna přístupu ze strany všech, kteří v Krkonoších bydlí a které Krkonoše žijí. Pochopení, že louky nejsou jen výrobním prostorem, ale že se jedná o hodnotu, na které se dá stavět nejen doslova, ale i obrazně.

A úplně nakonec jsme si nechali odstaveček o krkonošských hospodářích – protože co jim budeme vykládat? Právě na nich budoucnost krkonošských luk závisí nejvíce. Čelí nelehkému úkolu obhospodařovat louky v době, která je dramaticky odlišná od starých dob, kdy posekat louku a seno dát domácím zvířectvu nebo vyhnat dobytek na přímo na pastvu byla ta nejpřirozenější věc na světě. Dnes již seno pro dobytek nikdo nechce, mulčování (neboli posekání louky a ponechání biomasy na místě) není pro louky a jejich rostliny a živočichy dobrým řešením a ekologicky šetrný způsob hospodaření není zrovna ziskovou aktivitou. Do toho započítáme dlouhodobou degradaci některých lučních enkláv, která se odráží na špatných podmínkách pro jejich obnovené obhospodařování (zkoušeli jste někdy kosit louku hrblatou od trsů vytrvalých trav?), šíření nepřijemných invazivních rostlin v čele se šťovíkem alpským a tvrdá jednání s majiteli pozemků. Vyjde nám, že hospodařit v Krkonoších je v dnešní době opravdová výzva. Přesto všechno však je dost důvodů k loučení v optimistické notě. Objevuje se totiž čím dál více vlašovek, které se k takovéto výzvě staví čelem. Hospodařit na kousku louky v Krkonoších pro ně není jen záležitostí ekonomickou, ale i věcí životního postoje. A vás všechny, kteří o něčem podobném teprve přemýšlíte, zveme: přijďte k nám do Krkonoš hospodařit! Snad i tento článek pomohl osvětlit, že krkonošské louky za to stojí.

Stanislav Březina